

Haynau túlbuzgósága, másrészt viszont a magyar főszereg tehetséges fővezérének, Görgei tábornoknak az ügyes sakkhúzássai következtében azonban erre nem kerülhetett sor. A cári hadvezetésben riadalmat, a cárban elégedetlenséget keltezt, hogy Görgeinek nemcsak sikerült kibújni a gyűrűből, de a cári főszereg hátába került és azt hadtápvonalától — a galíciai háterszágból — elvágta.

Tanulságos annak megismerése is, hogyan romlott meg az ellentétes felfogásban működő császári, illetve cári hadszereg viszonya, amint a hadjárat, az előzetes tervekkel szemben, mindinkább elhúzódt. Az óvatossággal haladó Paszkevicssal lehetőleg minél kevesebb véráldozattal, bekerítés révén szerette volna kivívni a győzelmet, Haynau a gyorsaságra és erőszakosságra alapozott, a veszteségekkel nem törődő, túlzottan is „céltudatos” módon vívta a háborút. Mindez persze a két fél eltérő helyzetéből is fakadt. Haynaut — és a császáriakat — a megtépzott hírnév és a birodalom megrendült presztízse hajtotta kíméletlenül előre, a cári hadsereg vezetői viszont csupán szükségés és elkerül-

hetetlen rossznak tekintették a magyar szabadságharc elleni harcot.

A cári és a császári hadvezetés közti egyenetlenségeket Scserbatov persze aktuálpolitikai szempontból részben el is túlozta, hiszen, mint ismeretes, a két birodalom viszonya az 1850-es évek közepétől a századfordulóig fokozatosan romlott, illetve ellenségesé vált. Már csak ezért sem szabad mindenben hinnünk neki.

E célzatos, valamint valóságos tévedéseit a kiválóan szerkesztett jegyzetapparátus azonban szerencsére rendre helyreigazítja. *Katona Tamás* nem csak pontos névmagyarozással látta el a kötetet, de jegyzetekkel is, amelyek Scserbatov sűrűn előbukkanó tévedéseit — a császári csapatok létszámának tendenciózus kisebbitését, a magyar erők számának megnagyobbítását, ha éppen az orosz fegyverek dicsőségéről van szó stb. — korrigálják.

Az olvasmányos és az olvasók érdeklődésére számot tartó mű Gerencsér Zsigmond kitűnő fordításában az Európa Könyvkiadó gondozásában a *Bibliotheca Historica* sorozatban jelent meg.

Bona Gábor

HISTORIE A VOJENSTVI (Csehszlovákia)

1982

Oldřich Mahler, Karel Richter, Vladislav Rybecký alapvető elméleti kérdéseket taglal „A hadtörténettudomány pártosságáról” c. tanulmányában (6. szám, 3—22. o.). A szerzők abból a tényből indulnak ki, hogy a pártosság elve a marxista történettudományban mindenkor aktuális; annak helyes érvényre juttatása a tudományos haladás színvonala, metodológiai korszerűsítése, a történelem által felvetett új kérdések megoldása terén alapvető előfeltétel. A CsKP XVI. kongresszusa leszögezte, hogy a társadalomtudományok fejlődése elképzelhetetlen alkotó vita, kritikai szellem, az új mérés keresése és főleg a pártosság alapján való megközelítés nélkül.

A pártosság elvének fontossága a hadtörténettudományban még abból is következik, hogy a hadtörténelem korunkban az ideológiai osztályharc fontos része. Azon téveszmék felfedése és kritikája, amelyeket a polgári, opportunisták és revizionista hadtörténészek alkottak a csehszlovák hadtörténeti eseményekről,

de főleg a fasizmus elleni nemzeti-fel-szabadító harcról, a csehszlovák katonai alakulatok szovjetunióbeli megalakításáról és fejlesztéséről, a csehszlovák-szovjet katonai együttműködéséről, a Csehszlovák Néphadsereg építéséről, a CsKP katonapolitikájáról, az országnak a Varsói Szerződés Szervezetébe tartozása jelentőségéről és számos más kérdésről, nem kis jelentőségű a Csehszlovák Néphadsereg történetének, harci és forradalmi hagyományainak helyes elvi alapokon való megvilágítása terén.

A pártosság elvének jelentőségét napjainkban a csehszlovák hadtörténészek számára még fokozzák a teljesítendő igényes tudományos feladatok. Ide tartozik elsősorban egy ötkötetes mű kiadása a nemzeti hadügy fejlődéséről a legrégebb koroktól napjainkig, de sorolhatnánk a Csehszlovák Néphadsereg történetével, a CsKP katonapolitikájának történetével, a Csehszlovákia és a többi szocialista állam, de főleg a Szovjetunió közötti internacionalista katonai együttműködés

történetével foglalkozó művek megírását is. Ezekkel kíván a hadtörténelem hozzájárulni Csehszlovákia népei történelmének mindenoldalú megismeréséhez, nemzeti, forradalmi és internacionalista hagyományokon alapuló tudatuk erősítéséhez.

1982 tavaszán a CsNH Hadtörténeti Intézete szervezésében elméleti szemináriumra került sor, amely a hagyományok értelmezésének problematikáját vitatta meg. A folyóirat két referátum főbb részeit közli. **Karel Richter:** „A hagyományok elméleti kérdései a hadtörténet-kutatás tükrében” c. referátumában (6. szám, 84—104. o.) abból indul ki, hogy a hagyományokra épülő ideológiai nevelőmunka tökéletesítésének egyik útja magának a hagyomány értelmezésének az elméleti megalapozása. A nevelés igénye találkozik a történettudomány metodológiájának érdekeivel, mivel itt egyebek mellett a történetkutatás és a hagyományok közötti kapcsolat meghatározásáról, és ennek révén a hagyományok nevelési célokra való felhasználásáról is szó van. Megállapítja, hogy több évtizedes visszatekintésben a hagyomány fogalmával a filozófia, a szociológia, a história, az etnográfia, a pedagógia, a pszichológia egyaránt foglalkozik és mindmáig nincs összhang számos alapvető kérdésben, amelyek közül a fogalmi és tartalmi meghatározás az egyik leglényegesebbnek tekintendő. A szerző tág teret szentel egy olyan elemzésnek, hogy mi tulajdonképpen a hagyomány és ehhez vizsgálat alá veszi a különböző meghatározásokat, majd kísérletet tesz a hagyományok osztályozására. Megállapítja, hogy a hadseregben használatos „forradalmi és harci hagyományok” kategóriát meghatározott szemantikai tökéletlenség jellemzi. Helyesebb lenne, véleménye szerint, a „Csehszlovák Néphadsereg hagyományai” meghatározást elfogadni, melybe beletartoznának a munkásosztály forradalmi hagyományai mellett a katonai hagyományok, felölelve a háborús (természetesen haladó és forradalmi) hagyományokat, de a nem kifejezetten harciakat is, amelyek a szocialista társadalom és hadsereg fejlődése során alakultak ki.

Külön részben foglalkozik a referátum a hagyomány és a történelem kapcsolatával. A hagyomány a történelmi ismereitek szerves része. Maga a történelem, mint tudomány, nem rendelkezik nevelési eszközökkel, de a történettudomány bekapcsolása a hagyományok ápolásába éppen az az út, amely a hagyományok nevelő hatásának elmélyítéséhez vezet. A hadtörténettudomány óriási feladata,

hogy irányt vegyen azon tények feltárására, amelyek reprezentálják a népek nemzeti fennállásáért és államiságáért folytatott ezeréves harc tradícióit; a cseh és a szlovák nép, valamint más népek és nemzetiségek testvéri együttműködésének és barátságának hagyományait; a kizsákmányoló osztályok ellen a társadalmi felszabadulásért, majd a fasizmus ellen nemzetközi méretekben vívott forradalmi harc hagyományait; a nép harci hősiességével és találékonyságával, önfeláldozásával és kezdeményezésével, katonai dicsőségével, a haza aktív védelmével kapcsolatos hagyományokat; a szocialista állam hadseregének építésével, a honvédelem népi jellegével, a forradalmiság és emberség megnyilvánulásával, a tudatos fegyelem, az internacionalista szellem megszilárdításával, a fegyvernemek és a történelmi nevetek viselő alakulatok működésével, a kiváló katonák és parancsnokok tetteivel és a regionális katonai eseményekkel kapcsolatos hagyományokat egyaránt.

Ha a tudományos kutatómunka meg akar felelni küldetésének, az elmélyítésére és fejlesztésére irányuló törekvést össze kell kapcsolni olyan rendszabályokkal, amelyek a nevelési szféra és a hadtörténeti szféra harmonikus együttműködését, összhangját biztosítják, kizárják annak lehetőségét, hogy a propagandaanyagok ténybeli pontatlanságokat és tévedéseket tartalmazzanak, vulgárisan és leegyszerűsítve, a történetkutatás eredményeit nem ismerve, esetleg fellengzősen és az ismeretek hiányát alapjaiban semmitmondó frázisokkal álcázva mutassák be a történelmi eseményeket, hagyományokat.

A másik referátumban *Miroslav Ryška:* „A Csehszlovák Néphadsereg hagyományai kutatásának szociológiai aspektusai” címmel (6. szám, 105—111. o.) kiemeli, hogy a Csehszlovák Néphadsereg hagyományainak kutatása interdiszciplináris megközelítést igényel. Kutatási tárgyának és módszerének megfelelően, egyaránt részt vállal e bonyolult társadalmi jelenség feltárásában a katonaszociológia, a katonai historiográfia, a katonapedagógia és -pszichológia is. Az egyes diszciplinák eltérő megközelítése abból is következik, hogy más és más a viszonyuk a kutatás objektumához, vagyis a hadsereg hagyományaihoz. A katonai historiográfia a hagyományok tárgykörét a hadsereg, mint az állam társadalmi alakulata szemszögéből közelíti meg. Ugyanez a marx—lenini katonaszociológia vizsgálódásának tárgya is, amennyiben a hagyományok kutatásakor a hadsereg-

gel, mint három nagy társadalmi csoportból összetevődő objektummal foglalkozik; ezek: a hivatásos katonák, a sorállomány és a katonai igazgatás körébe tartozó polgári alkalmazottak. Ezen társadalmi csoportok bármelyikének hagyományai képezhetik kutatása tárgyát.

A katonaszociológia három aspektusból kíván a hagyomány kérdéseivel foglalkozni: a) hogyan megy végbe nemzedékről nemzedékre a múlt örökségének átadása; milyen a társadalmi transzmisszió mechanizmusa e területen; b) mi és milyen mértékben marad fenn a múltból a jelenben; c) milyen szerepet játszik a hagyomány fennmaradásában annak fogadója; milyen a szubjektum szerepe a hagyományok átvitelében és milyen tényezők befolyásolják ezt a folyamatot.

Ezeknek a kérdéseknek igyekszik a referátum szerzője a mélyére hatolni.

Kapcsolódik az előző tárgykörhöz annak a tanácskozásnak az anyaga, amelyre 1981 októberében került sor Prágában, és amelyen a társadalomtudományoknak a hadseregben betöltött szerepét és helyét vitatták meg, különös tekintettel a CsKP XVI. kongresszusának határozatára.

Kiemelném *Zdeňek Procházka*: „A hadtörténeti és katonapolitikai kutatás főbb irányai és eredményeinek érvényesítése a hadseregben folyó ideológiai munka fejlesztésében” című korreferátumát (2. szám, 3–9. o.), amelyben hangsúlyozza, hogy a Hadtörténelmi Intézet, amely nemcsak tudományos, hanem a párt eszmei-politikai intézménye is a hadseregben, közvetlenül is részt vett a kongresszus előkészítő munkáiban, mégpedig az ország védelmi képessége növelésének eszmei-elméleti kérdései, a pártpolitikai munka eredményeinek értékelése tárgykörében.

A kongresszus határozatai szellemében a fő figyelmet három feladat teljesítésére összpontosítják az intézet munkatársai. Először, szoros együttműködésben a CsNH valamennyi hadtörténetisével, elkészítik és kiadják a „Csehszlovákia népeinek hadtörténelme” című ötkötetes munkát. Tekintettel arra, hogy a kongresszus okmányaiiban különös hangsúlyt kapott a szocialista hazafiság és proletár internacjonalizmus tényezője, fontos feladatuknak tekintik a már napvilágot látott munkák és a szerzett ismeretek alapján egy alapos szintezést tartalmazó mű közreadását, amelyben — főleg a szocializmus internacjonalista védelme kérdéseiben — a Varsói Szerződés tagállamai hadseregeinek tudományos képviselői is részt vállalnának. Másodszor, a

Politikai Főcsoportfőnökség megbízásából, fokozott figyelmet fordítanak a hadsereg személyi állománya politikai tudata fejlődésének kérdéseire és a kutatás eredményeinek a gyakorlatban való hasznosítására. Harmadszor, különös igényként merül fel a tudományos kutatómunka módszerével és hatékonyságával kapcsolatos kérdések feldolgozása.

A második világháború időszakának ellenállási mozgalmaival foglalkozók számára különös érdeklődésre tarthat számot *Ján Šimovček*: „Adalékok a Szlovákia területén működő első partizán-csoportok történetéhez” című kétrészes tanulmánya (2. szám, 61–81. o. és 3. szám, 49–67. o.). Hangsúlyozza a szerző, hogy a szakirodalomban széles teret kapott a Szlovákia területén kialakuló antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom társadalmi körülményeinek elemzése és értékelése. Ezek tudományos eredményeire támaszkodik e tanulmány is, de azokon túlmenően célul tűzi ki a mozgalom szubjektív oldalainak és tényezőinek, főleg Szlovákia Kommunista Pártja szerepének és feladatainak mélyebb feltárását. A párt, amely az első perctől kezdve a mozgalom élére állt, széles körű agitációs munkát fejtett ki, irányt vett a nemzeti front és a tanácsok létrehozására. Pártszervezeteiben különböző nézetek alakultak ki a partizán csapatok megalakításával és küldetésével kapcsolatban, a Központi Vezetőség pedig nagy erőfeszítéseket tett a kommunisták aktivizálása és fellépésük összefogása érdekében. Ebben jelentős szerepet játszott a Jánosik nevét viselő harcászati egységes Szervi Határozványa. A szerző néhány új adatot közöl e jelentős pártokmány keletkezésének történetéről és kísérletet tesz annak pontosabb értékelésére, valamint a Boros P., Král J. és Exnár L. vezetése alatt megalakult első három erdei partizán csoport működésével kapcsolatos egyes tények és értékelések pontosítására. Az első partizán csoportok megalakítását célzó szervező munka kapcsán a szerző említést tesz számos vezető pártmunkásról.

Az 1942-es év elejétől mutatkozó fel lendülés az ellenállási mozgalomban arról tanúskodik, hogy a fegyveres küzdelem gondolata, az ellenállás magasabb formáira való áttérés gondolata mély gyökerekkel rendelkezett a párt sorai között. Ez az időszak lényegében a partizánmozgalom szervezésével és vezetésével kapcsolatos tapasztalatszerzés ideje volt. Lényegesebb eredményeket még nem tudtak elérni: a Boros- és Král csoportot hamarosan szétverték, Exnár csoportja pedig ebben az időszakban fő-

leg politikai agitációs munkát folytatott. A kudarc oka elsősorban a kommunisták ellen foganatósított megtorló akciókban, a párt meggyengülésében és az általános társadalmi feltételekben keresendő. Szlovákia területén az ellenállás ekkor nem ölthetett tömegjellegűt, a passzívítás és a kivárás káros megnyilvánulását nem sikerült leküzdeni.

A csehszlovák—szovjet kapcsolatok történetével foglalkozik *Alevtina Pokorná*: „A csehszlovák—szovjet fegyverzettechnikai együttműködés a 30-as évek második felében” című kétrészes tanulmánya (5. szám, 56—77. o. és 6. szám, 62—83. o.). A nemzetközi és belpolitikai események, de főleg a reakciós irányvonal térnyerése következtében 1937-ben a csehszlovák kormány korlátozta az addig sokirányú csehszlovák—szovjet katonai együttműködést, a két hadsereg képviselőinek, szakembereinek közvetlen érintkezését. A repülőtechnikai együttműködés szinte teljesen megszűnt, a szovjet szakemberek látogatásai a Skoda-művekkel és a brnói Zbrojovka-gyárral való tárgyalásokra szorítkoztak. A hadiipari együttműködés keretei ekkor a különböző fegyvertípusokra terjedtek csak ki. A csehszlovák Hadügyminisztérium, a politikai és kereskedelmi nehézségekre hivatkozó burzsoáziával szemben, csak nagy nehézségek árán tudta jóváhagyatni az „SB—2” típusú gyors, közepes bombázórepülőgép licencének beszerzését a Szovjetuniótól és cserébe a „C—5” típusú hegyi ágyú és az „R—3” típusú nehézágyú kifejlesztését és gyártását ajánlotta fel a Szovjetunió számára. A Skoda-művekben egy-egy teljes gyártósort fejlesztettek ki a 122 és 152 milliméteres ágyúlények előállítására is. Az „LBX” fedőnéven ismert szovjet megrendelés a Skoda-művek számára több mint 3 millió dolláros hasznot jelentett, a bombázógépek gyártása pedig lényegesen növelte az ország védelmi képességét.

Az 1937—39-es években a fenti okokból már csökkent csehszlovák—szovjet fegyvergyártási együttműködésnek Csehszlovákia megszállása, a nemzeti önállóság és szabadság elvesztése vetett véget. Az ország hatékony védelmének biztosítása érdekében és csakis a két szövetséges hadsereg együttműködése révén megoldható számos probléma nyitott maradt. Az együttműködési tervben rögzített stratégiai jelentőségű feladatok, mint a csehszlovák kísérleti fegyvergyártó bázisnak a Szovjetunió területére való áthelyezése a háborús feszültség időszakájában, a fegyvergyártási kapacitás jelentős részének evakuálása a Szovjetunióba háború esetén, valamint a Szlovákia terü-

letén létesített új fegyvergyárak szovjet nyersanyaggal és félkész termékekkel való ellátása megvalósíthatatlanul maradt.

A második világháború előkészítő időszakának sokat vitatott kérdése az erődítés, az erődítmények szerepe, jelentősége és állóképessége. Ehhez a tárgykörhöz szolgáltat adalékokat *Ota Holub*: „Csehszlovák erődítmények, 1935—1938” című kétrészes tanulmánya (1981. 6. szám, 62—76. o. és 1982. 1. szám, 91—110. o.). Csehszlovákia katonai felkészülésének alapjait a 30-as években a szövetséges francia hadseregtől átvett defenzív koncepció alkotta, a védekezés elmélete hatotta át a katonai felső vezetés gondolkodását. A francia Maginot-vonal példája elnyomta azt az új elgondolást, amelyet Fuller, de von Seeck is képviselt, miszerint az erős gépesített egységek szervezése, azok ellátása nagyszámú páncélos járművel és harcocsival olyan nagy ütőerőt jelent, amelyet a jól épített stacionáris erődvonalak nem képesek felfogni. Olyan döntés született, hogy Csehszlovákia határai mentén ki kell építeni az ellenállóképes erődök rendszerét. Az erődítési munkák 1935-ben indultak be és több ütemben folytatódtak egészen 1938-ig, amikor az erődrendszert közel 10 ezer erődelemmel rendelkezett. A könnyű erődelemek építésében több mint 15 ezer, a nehéz erődök építésében pedig átlagosan 13 ezer ember dolgozott. Az erődítésre fordított költségvetés másfél milliárd koronát tett ki.

A német megszállás 1938 őszen megfosztotta a köztársaságot az erődrendszer jelentős részétől. A kapitulás szárny ekkor ürügyül használta fel az erődrendszer befejezetlenségét és úgy érvelt, hogy Csehszlovákia védelmi képessége alapján nem is kerülhetett volna sor a németekkel szembeni ellenállásra. A vezető burzsoázia alkalmatlansága és a náci Németországgal való összetűzés elkerülésére való törekvése, valamint a kritikus pillanatban Csehszlovákiát magára hagyó nyugati szövetségesek bűnös hibájából a határerődök harc nélkül a megszálló német csapatok kezére kerültek.

A szerző bizonyítja, hogy az adott ország védelmi képességét biztosító számos tényező közül bármelyik előtérbe helyezése, sőt fetiszizálása súlyos stratégiai hiba, amely káros következményekhez vezet. Az erődítés csupán egy volt a védelmet biztosító tényezők közül és a németekkel szembeni esetleges ellenállás lehetőségeit és következményeit csakis valamennyi tényező *együttes* megítélése alapján lehet kikövetkeztetni.

Nádor Tibor